

ANNA SIUDEM

*Postawy wychowawcze rodziców a dojrzałość społeczna
i uspołecznienie ich dzieci*

Parents' educational attitudes versus social maturity and socialization of their children

Na rozwój psychospołeczny dziecka wywierają wpływ zasadniczo trzy środowiska społeczne: środowisko rodzinne, szkolne i rówieśnicze. Szczególną rolę pełni rodzina, która jest pierwszym i głównym kreatorem życia społecznego dziecka. W kształtowaniu się postaw i zachowań społecznych oraz do wytworzenia się u dziecka zdolności przystosowawczych do szerszego środowiska szczególnie ważne są oddziaływania rodziny w pierwszych latach jego życia (M. Pipher 1999, T. Kukułowicz 1998, R. Vasta 1995, Z. Freud 1997, M. Braun-Gałkowska 1991, H. Filipczuk 1989, H. Spionek 1988, J. Rembowski 1986, M. Ziemska 1986).

Wielu z wymienionych autorów podkreśla szczególnie trwałość tych wczesnych wpływów. Wynika to z faktu, iż doświadczenia zdobywane przez małe dziecko w rodzinie warunkują nie tylko jego aktualne zachowanie, ale też stanowią o jego dalszym rozwoju, ukierunkowują w znacznym stopniu późniejsze zainteresowania, postawy i działalność. Dlatego aż do osiągnięcia przez człowieka dorosłości dominującą rolę przypisuje się wpływom czynników tkwiących w środowisku rodzinnym.

Na ogromne znaczenie rodziny jako środowiska społecznego dla rozwoju dziecka wskazują przykłady dzieci wychowanych poza rodziną, w całkowitej izolacji społecznej (tzw. „dzikich dzieci”) oraz w instytucjach społecznych (wychowanków domów dziecka). Podczas obserwacji i badań „dzikich dzieci” zauważono, że nie rozwijały się u nich typowo ludzkie cechy, takie jak: postawa pionowa, chwytanie i manipulowanie przedmiotami. W związku z tym nie

rozwijało się również myślenie, mowa, inteligencja i inne zdolności (J. Brągiel 1998, R. Vasta 1995, H. Olechnowicz 1995).

Rodzina stanowi zatem pierwsze i podstawowe środowisko społeczne dziecka, w którym rozpoczyna się i toczy główny nurt socjalizacji jednostki, przebiega jej rozwój i kształtują się struktury poznawcze osobowości oraz jej cechy.

Samo pojęcie socjalizacji w literaturze przedmiotu bywa najczęściej określane jako proces wrastania lub wchodzenia w kulturę (socjologowie) lub jako kształtowanie się osobowości społecznej (psychologowie). Natomiast według psychologicznych teorii uczenia socjalizacja jest określana jako proces uczenia, poprzez który jednostka jest przygotowywana do sprostania wymaganiom stawianym jej przez społeczeństwo w różnorodnych sytuacjach społecznych. W początkowym okresie rozwoju dziecka ten proces uczenia się zachodzi przede wszystkim w rodzinie poprzez tzw. funkcję socjalizacyjną rodziny, która jest określana jako: wprowadzanie dzieci w społeczeństwo, przekazywanie im języka, podstawowych zasad dobrego zachowania obowiązujących w danym społeczeństwie, zwyczajów, obyczajów, przygotowanie do pełnienia ról społecznych, kształtowanie świata wartości moralnych i wartości kultury oraz kontrolowanie postępowania członków rodziny. Proces socjalizacji zachodzi nie tylko w rodzinie, ale też w wyniku oddziaływania innych grup społecznych na jednostkę i dokonuje się w trakcie rozwoju społecznego.

Rozwój społeczny polega na zmianach zachodzących w poszczególnych okresach życia jednostki, w przejawianych formach aktywności społecznej, którą tworzą czynności występujące w toku różnych kontaktów z członkami rodziny, z nauczycielami, nawiązywane w grupach rówieśniczych, w szkole, zakładzie pracy, organizacjach społecznych (R. Vasta 1995, Z. Skorny 1987). Rezultatem rozwoju społecznego jest „uspołecznienie” jednostki i osiągnięcie przez nią dojrzałości społecznej.

Uwzględniając poziom zgodności normy grupowej z zachowaniem się konkretnej osoby, można wyróżnić trzy stopnie uspołecznienia:

1. Niski stopień uspołecznienia, o czym świadczy zachowanie jednostki niezgodne z normą grupy.

2. Średni stopień uspołecznienia, którego wskaźnikiem jest zachowanie się odpowiednie do normy grupowej, występujące pod presją grupy. Towarzyszy mu obawa przed zastosowaniem przez grupę sankcji w razie naruszenia obowiązujących w niej norm.

3. Wysoki stopień uspołecznienia – wiąże się z internalizacją norm grupowych, które stają się regulatorem postępowania jednostki nawet bez kontroli grupy oraz zagrożenia sankcjami stosowanymi w razie naruszenia danej normy. Jednostka uspołeczniiona działa zgodnie z normami wytworzonymi przez daną grupę.

Uspołecznienie jest również zależne od wieku rozwojowego jednostki, na przykład w stosunku do dzieci w młodszym wieku szkolnym „uspołecznienie” obejmuje:

a) cechy, które określają przyjazną postawę dziecka wobec innych,

b) dążenie dziecka do bezkonfliktowych, nacechowanych altruizmem kontaktów społecznych,

c) występowanie u dziecka zachowań społecznych, takich jak: inicjatywa społeczna, zainteresowanie życiem społecznym, współdziałanie, niesienie pomocy itp. oraz zadowolenie z kontaktów społecznych, nawiązywanych w grupie.

W literaturze przedmiotu spotykamy się również z pojęciem dojrzałości społecznej, które najczęściej definiowane jest jako:

– zainteresowanie osobami i zjawiskami społecznymi,

– zdolność do rozumienia przeżyć, uczuć członków grupy (wnikliwość społeczna, empatia),

– zdolność do analizy i oceny zjawisk społecznych,

– dojrzałość do pełnienia ról społecznych i samodzielność.

Według niektórych autorów (np. Powersa) miernikiem dojrzałości społecznej jest podatność jednostki na socjalizację i związana z tym zdolność przyswajania norm i zwyczajów obowiązujących w danej grupie, co sprzyja prawidłowemu współżyciu członków tej grupy, na przykład członków grupy rodzinnej. F. Powers (1994) uważa, że każda jednostka jest zdolna umysłowo do opanowania zwyczajów i norm swojej grupy, ale wielu ludzi nie czyni tego. Ci, którzy tego nie robią, znajdują się według niego na niskim stopniu dojrzałości społecznej.

Jak wcześniej zaznaczono, w początkowym okresie życia, obejmującym niemowlęstwo, okres ponimowlęcy, przedszkolny i młodszy szkolny, rodzina odgrywa szczególnie ważną rolę w procesie socjalizacji dziecka. Dziecko może żyć i normalnie się rozwijać tylko dzięki prawidłowym warunkom fizycznym, biologicznym, społecznym i kulturowym stworzonym przez rodziców. Oni bowiem w najszerszym zakresie zaspokajają zarówno biologiczne, jak i psychospołeczne potrzeby dziecka, a przede wszystkim potrzebę bezpieczeństwa, kontaktu emocjonalnego, aktywności. Kształtują zarazem nowe potrzeby, takie jak potrzeba osiągnięć, kontaktów społecznych z szerszym otoczeniem, potrzeba zaspokajania ciekawości i wiele innych. Stopień ich zaspokojenia decyduje o całokształcie rozwoju dziecka, a więc i o przebiegu socjalizacji, umiejętności samodzielnego zaspokajania potrzeb w przyszłości, wytworzeniu wzorów potrzebnych do prawidłowego kształtowania się ról płciowych.

Wpływ rodziny na dzieci, mający na celu formowanie ich cech osobowości oraz kontrolę zachowania, dokonuje się przede wszystkim poprzez postawy wychowawcze rodziców wobec dzieci (postawy rodzicielskie) oraz dzięki rolam rodzicielskim i konkretnym zachowaniom, które z tych postaw wynikają.

Badacze problematyki rodzinnej są zgodni co do tego, że postawy rodzicielskie wywierają ogromny wpływ na dziecko. Wynika to między innymi z faktu, że emocjonalny stosunek rodziców do dziecka wyraża się w każdym niemal słowie skierowanym do niego, w każdej czynności związanej z jego pielęgnacją i opieką nad nim, stanowi też ważny komponent każdego zabiegu wychowawczego.

J. Rembowski określa postawę rodzicielską (ojcowską, macierzyńską) jako „całościową formę ustosunkowania się rodziców (osobno ojca, osobno matki) do dzieci, do techniki oddziaływania, do zagadnień wychowawczych itp., ukształtowaną podczas pełnienia ról rodzicielskich” (1986, s. 197). Natomiast M. Ziemska definiuje postawy rodzicielskie jako „nabytą strukturę poznawczo-uczuciowo-wolicjonalną, ukierunkowującą zachowanie się rodziców wobec dziecka” (1986, s. 168). Postawy wychowawcze tworzą tendencję do zachowania się w specyficzny sposób wobec dziecka, a stopień udziału trzech wymienionych składników – uczuciowego, myślowego i działaniowego – ulega zmianie w miarę rozwoju i dorastania dziecka.

Komponent myślowy postawy rodzicielskiej ujawnia się w formie poglądu na dziecko, oceny jego zachowania się (np. „taki sympatyczny, a taki niegrzeczny”), uczuciowy odzwierciedla się w wypowiedzi, jej tonie i sposobie ekspresji oraz w zachowaniu niewerbalnym, tj. w swoistym wyrazie ruchów, gestów itp. Komponent działania wyraża się w zachowaniu rodzica wobec dziecka. Jeśli zatem matka ma pozytywną postawę wobec swojego dziecka, to stale o nim myśli, wypowiada poglądy, np. o tym, że jest grzeczne czy mądre, oraz ochrania je przed niebezpieczeństwami, chorobami itp.

Najczęściej postawy wychowawcze rodziców określa się jako prawidłowe, (pozytywne, „zdrowe”) lub nieprawidłowe (negatywne, „chorobotwórcze”). Pozytywne postawy rodzicielskie wobec dziecka sprzyjają prawidłowemu rozwojowi jego osobowości, dobremu przystosowaniu społecznemu, a negatywne uniemożliwiają lub zniekształcają ten rozwój, na przykład odtrącenie przez rodziców rodzi agresję, nieposłuszeństwo, zastraszenie, bezradność, lękliwość i staje się przyczyną nieprzystosowania w zachowaniu społecznym. Unikanie kontaktu powoduje, że dziecko staje się nieufne, podejrzliwe, konfliktowe. Natomiast nadmierne ochranianie rodzi bierność, niezaradność, zależność, nastawienie egocentryczne, a zbyt duże wymagania obniżają wiarę we własne siły, lęk przed niepowodzeniem, niepewność, tolerancję na frustrację.

W wychowywaniu ważna jest również zgodność lub rozbieżność postaw wychowawczych matki i ojca, a w rodzinach trzypokoleniowych dodatkowo jeszcze i babci czy dziadka, jeśli zajmują się dziećmi. Oczywiście jest, że postawy matki i ojca zazwyczaj nieco się różnią, ale jeśli są w obu wypadkach prawidłowe, to ich wpływ na dzieci jest pozytywny. Znacznie gorzej jest, gdy kumulują się niewłaściwe postawy tego samego typu matki i ojca, na przykład oboje są nadmiernie wymagający lub ochraniający czy też oboje odtrącają dziecko. W takim wypadku postawy rodziców znacznie silniej wpływają na powstanie zaburzeń w zachowaniu dziecka.

Równie silnie mogą oddziaływać negatywne postawy matki i ojca, choć nie należą do tego samego typu, na przykład nadmiernie chroniąca postawa matki, a jednocześnie unikająca bądź odtrącająca ojca – dziecko znajduje się pod wpływem sprzecznych oddziaływań wychowawczych. W lepszej sytuacji jest dziecko, jeśli choć jedno z rodziców wykazuje pozytywną wychowawczą postawę, a zwłaszcza gdy wpływ właśnie tej osoby dominuje w wychowaniu.

Należy również podkreślić, że wszyscy rodzice od czasu do czasu popełniają błędy. Całkowicie normalne jest to, że rodzice czasem krzyczą na swoje dzieci, nie mają ochoty na wspólne spędzanie czasu itp. Czasami jednak popełniają wielki błąd, nie zdając sobie z tego sprawy, działając w dobrej wierze.

METODOLOGIA BADAŃ

W niniejszej eksploracji zajęto się prześledzeniem zależności pomiędzy postawami rodzicielskimi (osobno matek, osobno ojców) a poziomem uspołecznienia i dojrzałości społecznej ich dzieci w młodszym wieku szkolnym. Problematyka ta jest istotna zarówno ze względu na powszechnie występujące trudności w przystosowaniu społecznym dzieci i młodzieży, prowadzące często do poważnych zaburzeń i patologii, jak i ze względu na potrzebę rodziców i wychowawców stymulowania dzieci do osiągania coraz większej sprawności funkcjonowania społecznego.

Do badania postaw rodzicielskich użyto Kwestionariusza PARI (*Parental Attitude Research Instrument*) E. S. Schafera i R. Q. Bella, który w swej pierwotnej postaci został opracowany przez E. Schafera, a następnie kilkakrotnie zmieniany, poszerzany i wzbogacany o nowe stwierdzenia i skale. Kwestionariusz był również poddawany badaniom, które miały określić jego wartość diagnostyczną, między innymi przez M. Zuckermanna i M. Olteona. Wyniki przeprowadzonych przez nich badań potwierdziły, że Kwestionariusz PARI jest dobrą, o dużej rzetelności i diagnostyczności, metodą badania postaw rodzicielskich matek.

Poziom uspołecznienia określono na podstawie wyników badania Arkuszem Zachowania się Ucznia B. Markowskiej, który jest wystandaryzowaną i znormalizowaną skalą ocen o strukturze czynnikowej, przeznaczoną do badania dzieci w wieku od 6 do 14 lat i pozwala na ocenę 50 cech jawnego zachowania się, dotyczących 5 aspektów definiowanych w kategoriach przystosowania społecznego:

I. Motywacja do nauki szkolnej – obejmuje te cechy zachowania się dziecka, które określają pozytywną i aktywną postawę dziecka wobec wymagań szkoły.

II. Zachowania antyspołeczne – obejmują te cechy zachowania dziecka, które wiążą się z obniżoną kontrolą własnego działania i z agresywną postawą wobec innych osób.

III. Przyhamowanie – określa cechy zachowania się dziecka związane z bierną postawą wobec innych osób oraz reakcje lękowe i obniżone samopoczucie.

IV. Uspołecznienie – obejmuje cechy określające przyjazną postawę dziecka wobec innych osób, uwarunkowaną zdolnością do „ciepłych” reakcji interpersonalnych, pełnych życzliwości i tolerancji.

V. Zainteresowania seksualne – obejmują cechy związane z koncentracją na sprawach seksu i osobach odmiennej płci.

Czynniki te oznaczają złożone kategorie zachowań obserwowalnych na tle interakcji społecznych zachodzących w naturalnych warunkach życia klasy szkolnej. Pozwalają one na uchwycenie ogólnego kierunku (typu czy stylu) reakcji dziecka w określonej sytuacji społecznej. W niniejszych badaniach skoncentrowano się tylko na czynniku czwartym – uspołecznieniu.

Poziom dojrzałości społecznej określono na podstawie Skali Dojrzałości Społecznej (*Vineland Social Maturity Scale*) E. Dolla, który jest wystandaryzowaną i znormalizowaną skalą, umożliwiającą stosunkowo dokładną ocenę wieku dojrzałości społecznej osób od urodzenia do 30 lat i pozwalającą na określenie Ilorazu Dojrzałości Społecznej.

Badaniami objęto 128 dzieci II klas szkoły podstawowej w wieku 8–9 lat oraz ich rodziców. O wyborze takiej grupy wiekowej zdecydował fakt, iż są to dzieci mające już znaczny trening społeczny w środowisku pozarodzinnym, a jednocześnie ich więź z rodziną jest jeszcze bardzo silna. Jednocześnie są to dzieci, które przeszły już trening adaptacji do sytuacji szkolnej i związane z tym trudności w I klasie szkoły podstawowej.

Badana grupa dzieci składała się z dwóch równolicznych grup pod względem płci: 64 chłopców i 64 dziewczynek.

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

Miarą zależności pomiędzy postawami wychowawczymi rodziców a przystosowaniem społecznym ich dzieci były wartości współczynników korelacji *r*-Pearsona, których poziom istotności był $p < 0,05$. Wyniki badań zostały przedstawione w tabeli 1.

Analiza danych zawartych w tabeli 1 wskazuje, że istnieje wyraźna zależność statystyczna pomiędzy uspołecznieniem dzieci a takimi postawami rodzicielskimi matek, jak:

- zachęcanie dziecka do wypowiedzania,
- rozwijanie aktywności u dziecka,
- zrównanie dziecka w prawach z dorosłymi,
- oparcie stosunków między rodzicami a dziećmi na koleżeństwie i przyjaźni.

Tab. 1. Postawy rodzicielskie matek a poziom uspołecznienia i poziom dojrzałości społecznej ich dzieci

Mothers' parental attitudes versus the level of socialization and the level of social maturity of their children

Nazwa postawy wg PARI	Uspołecznienie wg Markowskiej	Iloraz Dojrzałości Społecznej wg Dolla
Zachęcanie dziecka do wypowiedziania	0,37	0,35
Wychowanie w zależności	-0,29	-0,34
Umnieszczenie roli matki	-0,28	-0,20
Ograniczanie swobody dziecka	-0,37	-0,21
Skłonność do samoudręczenia	-0,34	-0,22
Obawa skrzywdzenia dziecka	-0,35	-0,26
Konflikty rodzinne	-0,10 n.i.*	-0,12 n.i.
Dążenie do surowego wychowania	-0,11 n.i.	-0,08 n.i.
Irytacja (drażliwość) ze strony matki	-0,26	-0,11 n.i.
Ograniczanie wpływów zewnętrznych dziecka	-0,30	-0,19 n.i.
Ubóstwianie dziecka	-0,21	-0,04 n.i.
Tłumienie agresji u dziecka	-0,28	-0,12 n.i.
Odrzucenie roli gospodyni domowej	-0,24	-0,07 n.i.
Zrównanie dziecka w prawach	0,39	0,37
Rozwijanie aktywności	0,31	0,28
Unikanie łączności z dzieckiem	-0,28	-0,14 n.i.
Zaniedbywanie męża	-0,31	0,01 n.i.
Tłumienie zainteresowań seksualnych u dzieci	-0,07 n.i.	0,11 n.i.
Supremacja matki w domu	-0,15 n.i.	-0,07 n.i.
Nadmierna ingerencja w życie dziecka	-0,28	-0,14 n.i.
Oparcie stosunków między rodzicami a dziećmi na koleżeństwie i przyjaźni	0,34	0,40
Przyspieszanie rozwoju	-0,05 n.i.	0,08 n.i.
Uzależnianie swobody matki od warunków rodzinnych	-0,13 n.i.	-0,21

* n.i. – nieistotny statystycznie.

Można zatem wnioskować, że prawidłowe postawy wychowawcze matek, bo do takich niewątpliwie należą powyższe zachowania, sprzyjają lepszemu uspołecznieniu ich dzieci. Potwierdzają to badania innych autorów (A. Jaworowska 1986, B. Markowska 1980 i inni). Autorki wykazały w nich, że wysoki poziom uspołecznienia wykazują dzieci otoczone miłością rodzicielską. Są one zwykle bardziej samodzielne i niezależne.

Również K. Pospiszyl (1988 i 1973) badał zależności pomiędzy postawami rodzicielskimi a właściwymi postawami społecznymi ich dzieci. Wnioski z jego badań wskazują, iż prawidłowe postawy rodzicielskie warunkują prawidłowe postawy społeczne dzieci zarówno pod względem aktywności-bierności społecznej, jak i pod względem propulsywności-repulsywności nastawień wobec innych ludzi, a nadmiernie rygorystyczne postawy rodziców powodują wytworzenie się w zachowaniu dzieci cech nadmiernej bierności i wrogości (repulsywności) wobec innych ludzi.

Wyniki badań przedstawione w tabeli 1 pokazują również, że istnieje zależność ujemna, lecz wyraźna pomiędzy uspołecznieniem dziecka a takimi postawami wychowawczymi matek, jak:

- nadmierna ingerencja w życie dziecka,
- wychowywanie dziecka w zależności i ograniczanie jego swobody,
- dążenie do surowego wychowywania,
- ograniczanie wpływów zewnętrznych dziecka,
- tłumienie agresji u dziecka,
- unikanie łączności z nim,
- umniejszanie roli matki,
- skłonność do samoudręczenia,
- obawa skrzywdzenia dziecka,
- ubóstwianie dziecka,
- irytacja (drażliwość) z strony matki,
- odrzucenie roli gospodyni domowej,
- zaniechanie męża.

Można zatem wysnuć wniosek, że tego typu zachowania matek, które można na podstawie np. typologii postaw M. Ziemskiej określić jako nieprawidłowe, nie sprzyjają uspołecznieniu dzieci.

Analizując wyniki badań, należy podkreślić, że uspołecznieniu dzieci nie sprzyja również zbyt duże zainteresowanie i angażowanie się w sprawy dziecka przez matkę, jej przemęczenie spowodowane obowiązkami domowymi oraz brak wsparcia i pomocy ze strony męża. Z drugiej strony takie sytuacje są często przyczyną nadmiernej nerwowości, irytacji i agresji w zachowaniu matek.

Podobne wyniki badań uzyskały Jaworowska i Markowska) jak też i inni badacze tego problemu: Wodopianowa 1996, Kirwil 1992, Piekarska 1991, Pospiszyl 1988, Braun-Gałkowska 1987. Autorzy ci podkreślają, iż nadmierne wymagania rodziców, stosowanie kar przy niepowodzeniach, obojętność i brak zainteresowania ze strony rodziców korelują dodatnio z niską motywacją dziecka do nauki szkolnej. Natomiast niski poziom uspołecznienia wykazują dzieci słabo związane uczuciowo z rodziną, których rodzice stosują niekonsekwentne metody wychowawcze, a niekiedy wrogie w stosunku do dziecka.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują również na to, iż istnieje związek między niektórymi postawami rodzicielskimi matek a poziomem dojrzałości społecznej mierzonym Ilorazem Dojrzałości Społecznej. Dodatnio z poziomem dojrzałości społecznej korelują – podobnie jak w przypadku uspołecznienia – cztery postawy matek, a mianowicie:

- oparcie stosunków między rodzicami a dziećmi na koleżeństwie i przyjaźni,
- zrównanie dziecka w prawach,
- zachęcanie go do wypowiedzania się,
- rozwijanie aktywności (zależności te są wyraźne, lecz małe).

Tab. 2. Postawy rodzicielskie ojców a poziom uspołecznienia i poziom dojrzałości społecznej ich dzieci

Fathers' parental attitudes versus the level of socialization and the level of social maturity of their children

Nazwa postawy wg PARI	Uspołecznienie wg Markowskiej	Iloraz Dojrzałości Społecznej wg Dolla
Zachęcanie do wypowiedziania	0,14	-0,16
Wychowanie w zależności	0,11	-0,17
Odizolowanie się od dziecka	0,12	-0,14
Łamanie woli dziecka	0,10	-0,16
Surowość w karaniu	0,12	-0,18
Wprowadzenie dziecka w błąd (okłamywanie)	0,12	-0,16
Konflikty rodzinne	0,13	-0,15
Równość praw	0,11	-0,17
Łagodność w karaniu	0,12	-0,16
Wymaganie aktywności (działania)	0,09	-0,18
Wyrażanie uczuć	0,10	-0,16
Nieodpowiedzialność (lekkomyślność)	0,12	-0,16
Tłumienie agresji (powstrzymywanie) u dziecka	0,11	-0,17
Ubóstwianie rodziców przez dziecko	0,11	-0,17
Ograniczanie od wpływów zewnętrznych	0,09	-0,18
Irytacja (drażliwość)	0,11	-0,15
Surowość w wychowaniu	0,09	-0,17
Tłumienie seksualnych zainteresowań	0,10	-0,16
Przewaga (dominacja) współmałżonka	0,10	-0,17
Koleżeństwo (braterstwo)	0,10	-0,17
Brak szacunku (uwagi) ze strony żony	0,11	-0,16
Unikanie wyrażania uczuć	0,11	-0,17
Unikanie rozmów (porozumiewania)	0,10	-0,17
Autonomia dziecka	0,11	-0,16
Wymaganie osiągnięć (czynów bohaterskich)	0,11	-0,16
Narzekanie na dominowanie żony	0,09	-0,16
Tłumienie efektów	0,10	-0,17
Zmiana ustosunkowania się	0,11	-0,16
Zmuszanie do zależności	0,11	-0,16
Ustosunkowanie się do przeszłości	0,10	-0,17

Wszystkie współczynniki są nieistotne statystycznie.

Dzieci matek, które preferują demokratyczny typ stosunków między sobą a dzieckiem, tzn. dają dzieciom dużo swobody w wyrażaniu swoich poglądów i ocen na temat życia w rodzinie i przy podejmowaniu ważnych decyzji rodzinnych, tworzą dobry klimat wzajemnych stosunków, są zainteresowane życiem i pracą dziecka, zachęcają dziecko do twórczego myślenia i pracy, a więc przejawiają pozytywne postawy wychowawcze – dzieci tych matek charakteryzują się wyższym poziomem dojrzałości społecznej.

Natomiast ujemnie (negatywnie) z dojrzałością społeczną dziecka korelują takie postawy matek jak:

- wychowywanie dziecka w zależności,
- ograniczanie jego swobody,
- obawa skrzywdzenia dziecka,
- skłonność do samoudręczenia przez matki,
- poczucie umniejszania ich roli,
- uzależnianie swobody matki od warunków rodzinnych.

A zatem można wnioskować, że stosowanie przez matki w wychowaniu nadmiernej ochrony w stosunku do dziecka oraz przemęczenie i dyskomfort psychiczny matek nie sprzyjają rozwijaniu u dzieci dojrzałości społecznej.

Na podstawie wyników przeprowadzonych badań nie stwierdzono natomiast zależności pomiędzy postawami rodzicielskimi ojców a uspołecznieniem i dojrzałością społeczną ich dzieci (korelacje są niskie i nieistotne statystycznie – tabela 2).

Można więc uznać, że postawy wychowawcze ojców nie wywierają istotnego wpływu na poziom uspołecznienia i dojrzałości społecznej ich dzieci. Być może, wynika to ze specyfiki rozwojowej wieku badanych dzieci. Były one w wieku 8–9 lat, kiedy wpływ matek jest jeszcze ogromny. Po drugie współczesny model życia mężczyzny, między innymi jego praca zawodowa, nie pozwala na poświęcanie zbyt dużo czasu własnej rodzinie, a szczególnie dzieciom. Niektórzy psychologowie, socjologowie, terapeuci podkreślają, że współczesny ojciec często jest nie tylko fizycznie, ale też i psychicznie nieobecny w wychowywaniu swoich dzieci. Nic więc dziwnego, że uspołecznienie i dojrzałość społeczna badanych dzieci są zależne przede wszystkim od postaw wychowawczych matek, przy założeniu braku zaangażowania w proces wychowawczy ojców, czego dowodem są wyniki niniejszych badań.

WNIOSKI KOŃCOWE

Konkludując powyższe wyniki badań, należy stwierdzić, iż prawidłowe postawy wychowawcze matek, takie jak: zachęcanie dziecka do wypowiedzania, rozwijanie jego aktywności, zrównanie dziecka w prawach i oparcie stosunków między rodzicami a dziećmi na koleżeństwie i przyjaźni, warunkują wysoki poziom uspołecznienia i dojrzałości społecznej ich dzieci. Oprócz tego pod wpływem prawidłowych zachowań rodziców dzieci:

- są zdolne do nawiązywania trwałych więzi emocjonalnych i do wyrażania uczuć,
- są zdolne do współdziałania, podejmowania zobowiązań,
- potrafią troszczyć się o własność swoją i innych,
- są lojalne i solidarne w stosunku do innych członków rodziny,
- potrafią podejmować czynności z własnej inicjatywy,
- są twórcze, pomysłowe, bystre, w miarę pewne siebie,

– łatwo przystosowują się do różnych sytuacji oraz dążą do pokonywania różnych przeszkód.

Natomiast nieprawidłowe postawy matek nie sprzyjają uspołecznieniu dziecka i nie wpływają korzystnie na kształtowanie jego dojrzałości społecznej. Powodują ponadto frustrację podstawowych potrzeb psychicznych dziecka (potrzeby przywiązania, miłości, bezpieczeństwa i afiliacji), co zaburza prawidłowy rozwój emocjonalny i społeczny dziecka.

Pod wpływem takich zachowań dzieci mogą przejawiać trudności w przystosowaniu społecznym, na przykład poprzez różne formy zachowań antyspołecznych lub wzmózoną agresywność. Mogą występować również u nich zahamowania w rozwoju uczuć wyższych, a w krańcowej sytuacji mogą być niezdolne do nawiązywania trwałych więzi emocjonalnych.

Rozpatrując problematykę postaw rodzicielskich rodziców w szerszym kontekście, należy zwrócić uwagę na ich aspekt zapobiegający różnym patologiom dzieci i młodzieży lub nasilający występowanie tychże patologii. Przykładowo postępowanie rodziców decyduje w dużej mierze o tym, czy ich dziecko w przyszłości oprze się różnym patologiom. Spokojny, bezpieczny dom, w którym dziecko jest kochane i akceptowane, umocni jego poczucie własnej wartości i pomoże mu w przyszłości dokonać korzystnych dla jego rozwoju wyborów.

Zatem to rodzina jest pierwszym i głównym kreatorem życia społecznego dziecka, a zgłębianie rodzinnych uwarunkowań wpływających na zachowania społeczne dzieci jest niezbędne do konstruowania skutecznych koncepcji pomocy psychologicznej rodzinie. A co za tym idzie, wnioski z niniejszych badań mogą posłużyć do tworzenia skutecznych programów i działań edukacyjnych, profilaktycznych i terapeutycznych, mających na celu przygotowanie zarówno rodziców, jak i specjalistów do kształtowania właściwych postaw społecznych dzieci i skutecznego przeciwdziałania trudnościom w tym zakresie. Szczególnie wskazane byłoby podniesienie świadomości dotyczącej wpływu postaw wychowawczych rodziców na funkcjonowanie ich dzieci oraz praktyczna edukacja w zakresie właściwych postaw rodzicielskich i umiejętności społecznych.

BIBLIOGRAFIA

- Brağiel J., *Zrozumieć dziecko skrzywdzone*, Opole 1998.
- Braun-Gałkowska M., *Patologia i terapia postaw rodzinnych*, [w:] A. Biela, Z. Uchnast, T. Witkowski (red.), *Wykłady z psychologii w KUL*, RW KUL, Lublin 1987.
- Braun-Gałkowska M., *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Tow. Nauk. KUL, Lublin 1992.
- Filipczuk H., *Rodzice i dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1989.
- Freud Z., *Ego i mechanizmy obronne*, PWN, Warszawa 1997.
- Jackowska E., *Środowisko rodzinne a przystosowanie społeczne dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1980.

- Jaworowska A., *Rodzina a przystosowanie społeczne dziecka*, [w:] L. Wołoszynowa (red.), *Materiały do nauczania psychologii*, seria II, t. II, PWN, Warszawa 1986.
- Kirwil L., *Socjalizacyjny kontekst rozwoju agresji*, [w:] A. Krukowski (red.), *Dewiacje społeczne i ich kontrola w Polsce*, UW, Warszawa 1992.
- Kukułowicz T., *Rodzina wychowuje*, KUL, Stalowa Wola 1998.
- Markowska B., Szafranec H., *Podręcznik do „Arkusza Zachowania się Ucznia”*. Testy psychologiczne w poradnictwie wychowawczo-zawodowym, PWN, Warszawa 1980.
- Olechnowicz H., *Dziecko własnym terapeutą*, PWN, Warszawa 1995.
- Parsons T., Bales R., *Family Socialization and Interaction Process*, Illinois, Gluecoe 1955.
- Piekarska A., *Przemoc w rodzinie. Agresja rodziców wobec dzieci*, PTP, Warszawa 1991.
- Pipher M., *Bezpieczny dom. Dlaczego warto walczyć o rodzinę*, Media Rodzina, Poznań 1999.
- Pospiszyl K., *Psychologiczna analiza wadliwych postaw społecznych młodzieży*, PWN, Warszawa 1973.
- Pospiszyl K., *Źródła trwałości rodziny oraz ich negatywne konsekwencje w czasach współczesnych*, [w:] *Rodzina jako system edukacji*, UMCS, Lublin 1988.
- Powers F., *Rozwój społeczny*, [w:] Z. Włodarski, *Psychologia wychowawcza*, PWN, Warszawa 1994.
- Rembowski J., *Rodzina w świetle psychologii*, WSiP, Warszawa 1986.
- Skorny Z., *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa 1987.
- Spionek H., *Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia szkolne*, PWN, Warszawa 1988.
- Vasta R., Haith M., Miller S., *Psychologia dziecka*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1995.
- Wodopianowa N., *Rodzina a agresja dorastających*, [w:] A. Frączek, I. Pufal-Struzik (red.), *Agresja wśród dzieci i młodzieży*, WP ZNP, Kielce 1996.
- Ziemska M., *Rodzina i dziecko*, PWN, Warszawa 1986.

SUMMARY

The influence of a family on children, aiming at shaping their personality traits, social attitudes and control of behaviour is exercised, first of all, through educational approach of parents towards children (parental attitudes) as well as due to the role and concrete behaviour of parents.

The basic aim of the present studies was tracing mutual relationship between parental attitudes and level of social maturity and socialization of their children at early school age.

The analysis of obtained results allowed to ascertain that the main source of socialization and social maturity of children at early school age is family conditioning, and especially parental attitudes of mothers. Correct educational attitudes of mothers, such as: encouraging children to speak, developing their activities, equalization of their rights and basing relations between parents and children on friendship and partnership condition high level of socialization and social maturity of their children. On the other hand, incorrect attitudes of mothers impede the development of these skills. Besides, lack of social maturity in children is related to their mothers' overprotection and dissatisfaction with their situation.